

Almansa 1707

JOAN F. MIRA

Les societats humanes —diguem-ne pobles, països, nacions— amb una història i un territori que consideren propis, tenen quasi invariablement uns *punts de referència en l'espai i en el temps* que fan el paper d'emblemes o de símbols, de llocs de la memòria i del reconeixement. Poden ser rius o muntanyes, poden ser monuments de pedra, persones i noms, i poden ser també dates i anys que corresponen a moments considerats tràgics o gloriosos, o a fets cabdals i crucials del passat: una batalla, una pau, un triomf o una derrota arriben a ser, en la vida dels pobles, tan importants com els aniversaris que omplen la vida i la memòria de cada persona.

Els valencians tenim la sort, ben poc habitual, de poder celebrar el dia del nostre naixement com a país nou d'Europa occidental, o potser més exactament la data simbòlica en què vam ser engendrats com a poble nou, com a Regne i com a Estat, un 9 d'octubre del 1238. Tenim també, per desgràcia, la mala sort d'haver de recordar el dia, igualment simbòlic, en què aquell Regne o Estat —però no aquell poble— va perdre la seua existència com a protagonista autònom de la pròpia història. Si parlem, doncs, del 1238 i del 1707, si celebrem o recordem un 9 d'octubre i un 25 d'abril, no són dates arbitràries o sentimentals: són les que representen els moments essencials d'una història, la nostra, que té ja una profunditat de més de set segles i mig. *La memòria és necessària*: és la manera que tenim (individus o pobles) de reconèixer-nos, de ser alguna cosa.

Un país, en tant que “cos polític”, pot tindre un naixement, i pot tindre també una mort o supressió institucional, però també pot renàixer o tornar a la vida, també pot recuperar un projecte civil i comú, un projecte nacional per al present i per al futur: amb memòria, no amb la malaltia fatal de l'amnèsia. I la història moderna i contemporània d'Europa està plena de casos semblants, de “morts” i de “resurreccions”. No és debades, per tant, que els valencians —o almenys una part important dels valencians—, en recobrar la vida democràtica a partir del 1977, recobraren també la memòria i el significat d'una data com el 25 d'abril, i que aquesta memòria es convertira en fonament simbòlic d'una idea del propi país i d'una projecció de la seua existència renovada. De fet, el “record d'Almansa”, el 25 d'abril, ha estat un dels elements més visibles i eficaços del *projecte de recuperació*, ...i una commemoració reduïda al mínim pels qui no participen de cap projecte nacional valencià. Curiosament, la diferència entre “borbònics” i “austriacistes”, encara continua.

Encara que, com en tots els països i en totes les fites històriques, el record de la Batalla d'Almansa estiga envoltat d'un cert entorn mític o mitificat, de percepcions potser deformades, i d'un desconeixement considerable sobre els fets i les circumstàncies que la van acompanyar. En les visions més habituals i més difoses, l'evocació d'aquells fets sol anar associada a una idea romàntica de patriotisme i de defensa de les llibertats del Regne, o bé a una idea de conflicte civil i social que hauria enfrontat camperols pobres i aristocràcia feudal. Tant en una visió com en l'altra, els epítets consagrats de “maulets” i “botiflers” representarien els patriotes i els traïdors, el poble i els nobles, els bons i els roïns, els defensors de la llibertat i de la justícia i els partidaris de l'absolutisme opressor.

Com en tants casos semblants de la història dels pobles d'Europa, aquestes percepcions simplificades tenen una part de veritat però no són, ni de lluny, la veritat completa. En el cas que ens ocupa, la divisió radical entre austriacistes i borbònics, o la Guerra de Successió sobre fons de revolta social, o la figura de Joan Baptista Basset, o el patriotisme popular i la noblesa traïdora, o Felip V i "Almansa" com a causa de tots els mals, són imatges que cal situar en un context de realitats històriques complexes.

Ens movem entre el mite i la complexitat de la història, entre un record emocional de la repressió (el cruel cavaller d'Asfeld, els morts de Vila-real, la destrucció de Xàtiva...) i el retrat invertit del primer rei Borbó, entre la memòria de la pèrdua dels furs i l'arribada de militars i administradors castellans, entre la mort política del Regne de València i l'assimilació al Regne de Castella, entre la pèrdua del dret civil i la castellanització oficial a tots els efectes, i en definitiva entre *el final d'una història i el principi d'una altra*: que el 1707, després de la batalla, és una data central i crucial de la nostra història nacional, no és qüestió d'ideologia o de mite, és una veritat inqüestionable. Per anotar només una mostra d'aquesta simplificació de la memòria, caldria en primer lloc recordar que la data més real i menys purament simbòlica que marca aquest final i aquest principi, no és la d'una batalla, el 25 d'abril de l'any 1707, sinó la d'un *document, del 29 de juny* del mateix any, que amb més o menys exactitud coneixem com a Decret de Nova Planta. És un paper firmat pel rei, no una batalla perduda, allò que marca tota la diferència entre un abans i un després. Però els fets d'armes, favorables o adversos, solen tindre més potència evocadora que els decrets amb força de llei; i en aquell cas, tampoc no hem d'oblidar-ho, les armes vencedores van propiciar expressament la destrucció de les lleis, apel·lant sense restriccions al «justo derecho de la conquista». Això, almenys, no és tampoc un mite ni un tòpic, i en l'aplicació rigorosa d'aquell "derecho" es fonamenta tot allò que ha vingut després: l'existència d'Espanya com a estat-nació unificat, la negació de les nacions no-castellanes, l'estructura estatal, legal i política que solem acceptar sense cap discussió: com si els "drets històrics" del país conquistat aquell 1707 foren només una evocació sentimental i sense base, i els "drets" que es van derivar de la conquesta per les armes foren els únics que mereixen respecte i continuïtat des d'aquell any fins ara.

En qualsevol cas, la visió i la interpretació d'aquells fets de la història de fa tres-cents anys mereixen una revisió a fons, que s'ocupe també de desfer les confusions i simplificacions que s'hi han anat acumulant al llarg del temps, no tan sols les d'origen "romàntic" sinó també les d'aparença molt més racional. La historiografia espanyola —tant la conservadora com la "liberal"— ha considerat sempre que l'arribada dels Borbons, la desaparició de l'estructura confederal, la centralització política, etc., és a dir la creació d'una Espanya unificada i centralitzada, va representar un progrés general, una modernització del país, i una superació d'estructures arcaïques. "Espanya" unificada, per tant, voldria dir Espanya moderna. Per fortuna, ja fa alguns anys que els nous estudis històrics permeten revisar, i si cal rectificar, algunes imatges o idees ben poc fonamentades. Per començar, en el nostre cas, cal revisar la imatge que aquell Regne de València de finals del segle XVII i primers anys del XVIII era un país estancat i endarrerit, sense iniciatives i sense cap consciència política, que era una societat quasi totalment rural i feudal, antiquada i en plena decadència, apàtica i privada de cap forma de "patriotisme", i per tant disposada a acceptar qualsevol imposició que pogués vindre de fora. No era tan pobra i tan trista, la situació del país, i caldrà equilibrar aquesta visió negativa.

Cal revisar igualment la idea, massa escampada, que els “furs i privilegis” del regne valencià eren només una acumulació de residus medievals incompatibles amb les necessitats d’una societat organitzada i moderna: com si el concepte de dret foral o legislació foral no corresponguera al que, en aquell moment, era la *base legal i constitucional d’un Estat* amb alguns segles d’història, que en altres condicions hauria pogut ser reformada i adaptada a les noves circumstàncies, tal com van plantejar (a València i a Aragó, i molt més clarament a Catalunya) els representants mateixos de les institucions del país. El triomf del bàndol austriacista podia haver significat, bàsicament, que el País Valencià, com Catalunya, haurien iniciat una modernització institucional en termes propis, a l’estil de l’evolució política d’Anglaterra i d’Holanda.

I en aquesta matèria institucional i política, ja he apuntat que cal revisar també a fons, o simplement negar, la idea que la nova legalitat borbònica i castellana va representar una administració racional, eficaç i avançada, i que va significar per al nostre país l’entrada en la modernitat i l’obertura al progrés econòmic. De fet, el sistema imposat *a partir del 1707* va ser una forma nova de domini dels grups privilegiats, un reforçament de l’autoritarisme sense els antics equilibris i controls institucionals, i l’aplicació d’un *absolutisme* que podia ser efectiu en tant que afavoria els mecanismes del poder, però que era ben *regressiu* quant a les formes i els efectes: anul·la qualsevol forma de participació o d’institucions electives (Generalitat, consells municipals, etc.), imposa prop d’un segle d’administració militar (regidores i corregidores... militars, nomenats de dalt...), i estableix un sistema fiscal i judicial centralitzat i amb estructura i personal importats de Castella: el *genocidi polític*, la supressió d’un país, la incorporació al Regne de Castella pura i simple.

I finalment, cal repensar la idea —vigent durant tant de temps— que la Guerra de Successió, al País Valencià, va ser únicament o sobretot un episodi d’enfrontament civil entre llauradors pobres i senyors més o menys feudals, que va ser en el fons una “revolta camperola” sense continguts nacionals o polítics, i que les elits urbanes, la burgesia professional o mercantil, l’aristocràcia i l’església, van ser massivament partidaris del nou rei Borbó. Com si l’austriacisme valencià no haguera existit realment, com si l’alternativa dinàstica no s’haguera plantejat mai en termes institucionals i fins i tot nacionals, i com si tot es poguera reduir a una revolta de camperols, tal com pretenia potser el clergue Josep M. Mínyana, autor d’una història impagable, *De Bello Rustico Valentino*, on vol mostrar que aquella guerra va ser una cosa rural, de llauradors pobres i d’altra gent del camp, potser per lamentar-se de la injustícia del càstig patit per tot el regne —aristocràcia inclosa— quan, segons ell, els únics “culpables” eren el camperols revoltats. Una imatge ben interessada, que també ha tingut una història molt llarga. En tot cas, en la “revolta”, o en l’austriacisme, va participar la major part del país, especialment les classes populars, però també la burgesia urbana i part de l’aristocràcia. I la repressió, evidentment, afectà l’existència mateixa del país sencer. Aquesta és la qüestió: la nostra història del segle XVIII, i la seua continuació durant el XIX i el XX i fins ara, és el resultat dels fets d’aquell 1707. Qui pretén oblidar-ho, és perquè no li interessa recordar-ho.

L’última cosa que cal no oblidar, i que sovint queda en un fons esfumat o invisible, és la importància de la dimensió europea del conflicte. Aquella guerra de successió a la corona espanyola va ser, des dels inicis i les causes fins el final i els tractats de pau, un conflicte d’escala continental, una gran guerra on va estar implicada tota Europa, d’Àustria fins a

Portugal, d'Holanda a Itàlia, d'Anglaterra als Estats alemanys. En aquella gran guerra on es jugava l'equilibri de les grans monarquies, el poder dels Habsburg i dels Borbó, el futur del gran comerç atlàntic o el domini del mar, el destí d'un petit regne o país com el dels valencians no entrava en els comptes de cap de les potències en conflicte. I els valencians, com els aragonesos, i com els catalans a pesar d'una llarga i heroica resistència, vam ser víctimes i perdedors en una guerra que estava molt per damunt de la nostra capacitat de protagonisme. El "cas valencià" va ser del tot marginal en aquella gran confrontació europea, i en certa manera secundari per a la monarquia espanyola, que el liquidà en poc temps i sense gran resistència militar. Per als valencians, però, va ser un episodi decisiu, el punt d'un abans i un després, el final d'una història pròpia i l'inici d'una història imposada. Aquell 1707 els vencedors van destruir un Regne i un Estat, però tres segles després el poble i el país són vius encara.

Tres segles després

Aquesta història que hem repassat breument, no té en realitat cap conclusió: no s'ha acabat encara. Ni com a història política, ni com a història nacional ni com a història d'un país i d'un poble, d'una llengua, d'una societat que ha hagut de continuar vivint i subsistint, sobrevivint i resistint, avançant i reculant, fins al nostre temps i als nostres dies. Els valencians del segle XVIII, privats de tot poder i del mínim marc institucional propi, van fer l'única cosa que podien: treballar, créixer, obrir més i més terres al cultiu, produir, comerciar, anar creant a poc a poc una miqueta de benestar i de riquesa. Modestament, però de manera obstinada i constant. Aprofitant també el fet que la unificació imposada tenia una única cosa bona: la desaparició de les duanes entre els territoris de la monarquia i la possibilitat de comerciar amb Amèrica.

Aquella etapa d'una primera expansió demogràfica, agrària i econòmica serviria de fonament per a altres fases d'expansió al llarg del segle XIX i del segle XX: la vinya i el taronger, el comerç d'exportació, la difusió de manufactures que es convertirien en una extensa trama industrial, el creixement d'una xarxa equilibrada de viles i ciutats. Tot això hauria pogut anar molt millor, amb molta més obertura i eficàcia, si s'hagueren mantingut unes condicions polítiques diferents de l'uniformisme borbònic, del centralisme administratiu i la llarga duració del poder militar. *Hauria pogut anar millor amb govern propi*, amb governants propis i amb un sistema legal i jurídic propi, amb capacitat de projectar i decidir. Privats de tot això, els valencians només podien treballar i callar.

I treballaren i callaren un segle i dos segles i tres. És a dir, es van convertir en *un país sense veu* que es poguera escoltar a dins i a fora, en un país on es trencà la continuïtat de la història nacional, en un país en gran mesura *inexistent com a país* per als seus ciutadans mateixos i en la percepció de l'exterior. No és aquest el lloc per parlar de les carències polítiques del segle XIX i del XX, d'aclarir per què una renaixença tímida literària no tingué correspondència en el camp de la política, per què el nostre país no va saber o no va poder crear un moviment nacional com tants altres d'Europa, alguns de ben pròxims. Per què uns altres conservaren memòria històrica de derrotes passades i la van convertir en impuls per al temps present, i els

valencians no ho vam fer. Per què ha estat tan difícil fer reviure aquell Regne abolit en forma de País renovat, i ens hem quedat en tres províncies d'una "comunitat". Els lectors, si en tenen ganes, recordaran o buscaran les explicacions pertinents, i qui sap si podran traure algunes reflexions i conclusions.

Si cada any commemorem (commemorar és recordar tots junts, no és "celebrar") aquell 25 d'abril de l'any 1707, és perquè una sola batalla perduda, aquell any, va provocar el canvi més dur i més radical, el més negatiu i destructiu, del curs de la nostra vida com a poble i país. Tres segles més tard, els efectes d'aquella batalla i d'aquell canvi radical de la història encara condicionen la nostra vida present: en l'estructura de l'Estat que compartim, en les idees nacionals dominants, en la llengua i la literatura, en el mapa de les comunicacions, en l'economia, en la premsa i en la televisió, en la política i en les relacions personals. Algú va dir, i és com un lloc comú, que un poble que no recorda la seua història està condemnat a repetir-la. Però és molt pitjor: un poble que no és conscient de la pròpia història està condemnat a perdre-la, és a dir a perdre's ell mateix, a dissoldre's i a deixar d'existir.

APÈNDIX: L'ABOLICIÓ

Decret de Felip V, firmat el 29 de juny de 1707

Considerando haber perdido los reinos de Aragón y Valencia, y todos sus habitadores, por la rebelión que cometieron, faltando enteramente al juramento de fidelidad que me hicieron como a su legítimo Rey y Señor, todos los fueros, privilegios, exempciones y libertades que gozaban, así por mi como por los reyes mis predecesores, particularizándolos en ésto de los demás reinos de mi corona, y *tocándome el dominio absoluto de los referidos reinos* de Aragón y Valencia, pues en la circunstancia de ser comprendidos en los demás que tan legítimamente poseo en esta monarquía, se añade ahora la del *justo derecho de la conquista que de ellos han hecho últimamente mis armas* con el motivo de su rebelión; y considerando también que uno de los principales atributos de la soberanía, es la imposición y derogación de las leyes, las cuales, con la variedad de los tiempos y mudanza de costumbres podría yo alterar, aún sin los grandes y sobrados motivos y circunstancias que hoy concurren para ello en lo tocante a los de Aragón y Valencia: He juzgado por conveniente, así por esto, como por mi deseo de *reducir todos los Reinos de España a la uniformidad de unas mismas leyes, usos, costumbres y tribunales, gobernándose igualmente todos por las leyes de Castilla*, tan loables y plausibles en todo el universo, abolir y derogar enteramente como desde luego doy por abolidos y derogados todos los referidos fueros, privilegios, prácticas y costumbres hasta aquí observadas en los referidos reinos de Aragón y Valencia; siendo mi voluntad que éstos se reduzcan a las leyes de Castilla y al uso, práctica y forma de gobierno que se tiene y ha tenido en sus tribunales, sin diferencia alguna en nada, pudiendo obtener por esta razón igualmente mis fidelísimos vasallos castellanos motivos para que acrediten de nuevo los afectos de mi gratitud, dispensando en ellos los mayores premios y gracias tan merecidas de su experimentada y acrisolada fidelidad, y dando a los aragoneses y valencianos recíprocas e igualmente mayores pruebas de mi benignidad, habilitándolos para lo que no estan en medio de la gran libertad de los fueros de que gozaban antes y ahora quedan abolidos.

En cuya consecuencia he resuelto que la audiencia de ministros que se ha formado para Valencia, y la que he mandado se forme para Aragón se gobiernen y manejen en todo y por todo como las dos cancellerías de Valladolid y Granada, observando literalmente las mismas reglas, leyes, prácticas, ordenanzas y costumbres que se guardan en éstas, sin la menor distinción ni diferencia en nada, excepto en las controversias y puntos de jurisdicción eclesiástica, y modo de tratarla; que en ésto se ha de observar la práctica y estilo que hubiere habido hasta aquí en consecuencia de las concordias ajustadas con la Santa Sede Apostólica, en que no se debe variar; de cuya resolución he querido participar al Consejo, para que lo tenga entendido.

Buen Retiro, a 29 de Junio de 1707